



МІЖРЕГІОНАЛЬНА
КАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Психологічні аспекти медичної праці



МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ



ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МЕДИЧНОЇ ПРАЦІ

Навчальний посібник

Укладач І. В. Федік

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2015

Рецензенти: *Ю. В. Рупль*, д-р мед. наук, акад. УТА, доц.
О. М. Кокун, д-р психол. наук, проф.
Т. К. Знаменська, д-р мед. наук, проф.

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії
управління персоналом (протокол № 6 від 02.07.14)*

Психологічні аспекти медичної праці: навч. посіб-
ник / Уклад. І. В. Федік. — К.: ДП «Вид. дім «Персонал»,
2015. — 126 с. — Бібліогр.: с. 123–125.

ISBN 978-617-02-0179-9

У навчальному посібнику розглядаються методологічні принципи психології медичної праці, психологічні особливості та специфіка роботи медичного працівника, охорона праці в медичних установах.

Навчальний посібник створено для розкриття психологічних проблем сучасної медичної праці. Він містить теоретично-практичний матеріал за тематикою курсу психологічні аспекти медичної праці.

Для студентів вищих навчальних закладів, викладачів, а також для широкої читацької аудиторії, що цікавиться психологією.

© І. В. Федік, уклад., 2015

© Міжрегіональна Академія управління
персоналом (МАУП), 2015

ISBN 978-617-02-0179-9

© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2015

ЗМІСТ

Передмова	5
Змістовий модуль I. Основи психології медичної праці	7
1. Психологія медичної праці.....	7
2. Методи вивчення психологічних аспектів медичної праці.....	11
Змістовий модуль II. Психологічні особливості медичного працівника та їх зміна у процесі професійної діяльності	19
1. Психологія медичного працівника та її роль у лікувальному процесі	19
2. Особистість пацієнта та ефективність психологічного контакту з ним	27
3. Чинники впливу на професійну діяльність медичного працівника	34
4. Синдром емоційного вигорання.....	43
5. Професійні деформації, що виникають у медичних працівників.....	47
6. Запобігання виникненню явищ професійного вигорання та професійної деформації	49
Змістовий модуль III. Специфіка роботи медичного працівника у медичних установах різного профілю	60
1. Взаємодія лікаря та пацієнта	60
2. Взаємодія медичної сестри та пацієнта.....	68
3. Особливості контакту з пацієнтами в терапевтичній клініці	78
4. Особливості контакту з пацієнтами в хірургічній клініці	79
5. Особливості контакту з пацієнтами в психіатричній клініці	80

6. Особливості контакту з пацієнтами в клініці неврозів.....	81
7. Особливості контакту з пацієнтами в стоматологічній клініці.....	82
Змістовий модуль IV. Охорона праці в медичних установах.....	89
1. Медико-психологічний підхід до охорони праці в медичних установах	89
2. Система охорони праці та здоров'я працівників медичної сфери	92
3. Заходи психогігієни та психопрофілактики для медичних працівників	97
4. Інструкції з охорони праці в медичних установах	108
Контрольні запитання	115
Рекомендовані теми для рефератів	120
Література.....	123

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник “Психологічні аспекти медичної праці” призначений для засвоєння дисципліни “Психологія медичної праці”, яка тісно пов’язана з низкою природничих, гуманітарних та інших психологічних наук, використовуючи їх досягнення та водночас збагачуючи власними здобутками, зокрема з економікою, соціологією, фізіологією та гігієною праці, розділом медицини, що вивчає професійні захворювання і психологічну експертизу працездатності, професійною педагогікою, технічною естетикою, математикою, математичною логікою, семіотикою, дитячою, віковою, педагогічною, юридичною та медичною психологією, психологією управління.

Основна мета навчального посібника “Психологічні аспекти медичної праці” — дати змогу студентам опанувати певний обсяг знань та підготуватися до практичної роботи медичних психологів з питань визначення психологічної сутності професійної діяльності медичних працівників, розглянути та вивчити особливості їх особистості, взаємодію з виробничим середовищем.

Навчальний посібник розглядає методологічні принципи психології медичної праці, основні напрями досліджень та допомагає навчитися розв’язувати основні *завдання психології медичної праці*.

Посібник створено на основі сучасних підходів до розуміння сутності медичної праці, що відбувається в умовах підвищеної моральної відповідальності за життя і здоров’я людини, які в усьому світі визнані незаперечною цінністю і невіддільною складовою суспільного багатства, і з урахуванням законодавства України про охорону здоров’я та прийнятої в Україні Міжнародної класифікації хвороб.

Наведені у посібнику контрольні запитання допоможуть визначити рівень засвоєння студентами матеріалу з основ психо-

логії медичної праці, психологічних вимог до медичного працівника у процесі праці та їхню роль у лікувальному процесі: питань специфіки роботи медичного працівника в медичних установах різного профілю; чинників впливу на професійну діяльність, методів оптимізації праці медичного працівника і способів запобігання появі професійної деформації та емоційного вигорання, що актуально в сучасних соціально-економічних умовах. Ці питання покладено в основу формування базових знань з курсу.

Відповідно до навчального плану посібник спрямований на допомогу студентам до семінарських занять, а також дає можливість визначити основні напрями самостійної роботи студентів, в яку входять освоєння теоретичного матеріалу з рекомендованих літературних джерел та аналіз сучасних психологічних досліджень.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

Основи психології медичної праці

1. Психологія медичної праці

На сучасному етапі розвитку вітчизняної психології можна сміливо стверджувати, що такий напрям, як психологія медичного працівника, посів важливе місце серед низки галузей психологічної науки. Медичний персонал потребує особливої уваги та підтримки з боку психологів, що зумовлено умовами та особливостями їхньої роботи, через щоденну взаємодію з пацієнтами та їхніми рідними, зокрема проблеми особистого характеру. Важкі умови праці, контакт з небезпечними речовинами та понаднормова праця у сукупності з відчуттям постійного нервового напруження та підвищеної відповідальності — це те, з чим медичні працівники стикаються щодня. А отже, можна рішуче заявляти, що професією підвищеного ризику залишається робота медиків.

З огляду на зазначене, можна виокремити основні завдання психології медичного працівника:

1) створення умов для ефективної трудової діяльності медичних працівників шляхом дослідження особливостей психічних процесів як регуляторів медичної діяльності;

2) вивчення основних психічних якостей медичного працівника як суб'єкта праці, особливостей і структури функціональних станів у процесі медичної діяльності, закономірностей розвитку особистості медичного працівника у процесі професійної діяльності, проблеми мотивації професійної діяльності, емоційно-вольової сфери особистості медичного працівника як регулятора професійної діяльності;

3) розкриття механізмів стресостійкості, дослідження соціально-психологічних чинників професійної діяльності медичних працівників, що впливають на ефективність медичної пра-

ці та ставлення до праці, а також гуманізацію медичної праці та сприяння розвитку особистості медичного працівника шляхом участі в підготовці, підборі та розподіленні медичних кадрів, регулюванні питань взаємодії медичних працівників у процесі медичної праці, профілактиці втоми, перевтоми, запобігання професійним деформаціям та захворюванням;

4) підвищення змістовності праці, створення умов для всебічного розвитку особистості медичного працівника.

Мультидисциплінарність спостерігається в тісному зв'язку з низкою природничих, гуманітарних та інших психологічних наук, використовуючи їх досягнення та водночас збагачуючи власними здобутками, зокрема з економікою, соціологією, фізіологією та гігієною праці — розділом медицини, що вивчає професійні захворювання і психологічну експертизу працездатності, професійною педагогікою, технічною естетикою, математикою, математичною логікою, семіотикою, дитячою, віковою, педагогічною, юридичною та медичною психологією, психологією управління. Кожна з цих дисциплін дає змогу використовувати знання для детального дослідження, аналізу та корекції професійних деформацій, проблем взаємодії медперсоналу з пацієнтами, розробки програм медичної та соціальної реабілітації, а також профілактики і попередження проблем особистісного характеру працівників у галузі медицини.

Зміст психології медичної праці, її місце та обсяг дотепер по-різному розуміються фахівцями. Спільним є те, що психологія медичної праці розглядає галузь, яка межує з медициною, медичною психологією та психологією праці. При цьому вона вивчає проблеми медицини, як діяльності, у психологічному аспекті і методами психології.

Робота медичного персоналу — складова системи охорони здоров'я, що оперує значними кадровими ресурсами і реальними потенційними можливостями для задоволення потреб населення в доступній і прийнятній медичній допомозі.

Медична праця — це мистецтво і наука водночас. Вона вимагає опанування специфічними навичками, знаннями і вмінням їх практичного застосування, ґрунтується на знаннях і

методах різних гуманітарних дисциплін, а також наук, що вивчають фізичні, соціальні, медичні та біологічні закони. Без якісної праці медичного персоналу не може бути якісної медичної допомоги.

Деонтологія (від грец. *deon* — належне) — у буквальному перекладі “наука про належне”, наука про професійну поведінку. Це наука про високий обов’язок медиків і водночас про те, яким має бути моральний, естетичний та інтелектуальний їхній вигляд, якими мають бути взаємини між медиками, пацієнтами та їхніми рідними, якими мають бути взаємини в медичному колективі.

Деонтологія — розділ етики, що розглядає проблеми обов’язку і належного морального складу професійної поведінки. Термін було введено на початку ХХ ст. англійським філософом І. Бентамом. Розробляючи вчення про особисте належне в поведінці індивіда, І. Бентам протиставляє деонтологію етиці — науці про мораль і громадськість у поведінці і стосунках усіх людей. Етичні норми поведінки досить динамічні. Насамперед вони схильні до впливу суспільних факторів і норм суспільної моралі. У вітчизняній медицині деонтологія завжди визнавалась як вчення про обов’язок лікаря не тільки перед пацієнтами, а й суспільством. Робота лікаря, його поведінка завжди розглядались як велика справа суспільства.

Медична деонтологія ґрунтується на етиці — вчення про мораль (моральність), її специфіку та закони розвитку. Етика дає обґрунтування тієї чи іншої моральної системи, того чи іншого розуміння добра і зла, обов’язку, справедливості, совісті, честі та гідності, щастя і сенсу життя.

Французький філософ-матеріаліст Поль Анрі Гольбах визначав етику як науку про відносини, що існують між людьми, і про обов’язки, що випливають з цих відносин. Не можна виконувати завчені правила поведінки, не усвідомивши свого обов’язку перед людьми, суспільством, державою. Проте медичні працівники, усвідомлюючи свій обов’язок для того, щоб його виконати, мають керуватися правилами деонтології, заснованими на знаннях принципів медицини, особливо медич-

ної психології. Інакше, навіть бажаючи принести пацієнтові користь, можна заподіяти йому шкоду.

Спілкування медика і пацієнта — це спілкування двох особистостей, під час якого необхідно враховувати особливості цих особистостей. Наприклад, безтурботного пацієнта можна налякати наслідками недостатнього лікування хвороби, але нічого не вийде, якщо ці погрози будуть адресовані недовірливому пацієнтові. Вислуховуючи скарги пацієнта, слід зважати на особливості його сприйняття та їх зміну під час захворювання, а також особистісне ставлення пацієнта до хвороби. Спілкуючись з пацієнтом, слід чітко усвідомлювати і можливості своєї особистості, особливості свого характеру.

Сучасний комплексний підхід до лікування пацієнта має поєднувати три основні види терапевтичного впливу: біологічний, психологічний і соціальний. Цей підхід слід застосовувати до всіх захворювань, оскільки будь-яка хвороба дезорганізовує психологічну рівновагу і соціальне функціонування людини. Він особливо значущий при хронічних соматичних і психічних захворюваннях, психосоматичних розладах і неврозах.

Ефективність лікування в медицині традиційно оцінюється на основі симптоматичного критерію: одужання, поліпшення, без змін, погіршення. Нині розробляються і додаткові критерії оцінки ефективності різних методів і прийомів комплексної терапії. Найбільш адекватним для комплексної оцінки ефективності лікування вважається підхід, який враховує всі три площини розгляду терапевтичної динаміки: соматичну, психологічну та соціальну (Б. Д. Карвасарський).

Процес лікування будь-якого захворювання супроводжується низкою психологічних явищ, пов'язаних з особистістю пацієнта, медичного працівника і застосованими методами лікування. Уміння медичного працівника враховувати психологічні фактори лікування дає змогу йому глибше оцінити ефективність терапії та прогноз хвороби. Хороший контакт з лікарем і медичною сестрою потрібен будь-якому пацієнту для гарантії того, що разом вони успішно здолають хворобу. Добре, коли взаєморозуміння формується вільно і природно, коли